

Тема 7

НІМЕЦЬКА КЛАСИЧНА ФІЛОСОФІЯ

ПЛАН

1. Передумови виникнення німецької класичної філософії.
2. І. Кант – засновник німецької класичної філософії.
3. Філософія Й. Фіхте і Ф. Шеллінга.
4. Філософська система та метод Г. Гегеля.
5. Антропологічне вчення Л. Фейербаха.

1. Наприкінці Нового часу європейський світ енергійно і послідовно приймав форму індустріальної цивілізації. Машинне виробництво в результаті великого і складного промислового перевороту стало провідним у країнах Західної Європи, а потім в Америці та Росії.

Соціальні процеси інтенсивно прискорюються: революції, безперервні війни, реформи і кризи супроводжувались не менш енергійними процесами їх філософського осмислення. Для природознавців і філософів у цей час не існує заборонених тем. Усе підлягає аналізу і осмисленню – техніка, сфера мистецтва, природа і особистість людини, всесвіт і суспільство. В пізнанні зникли всі заборони і застереження, зухвала зацікавленість і незалежна думка перетворились із недоліків у необхідну умову плідної розумової діяльності.

Прогрес у промисловості вимагав усе нових і нових нововведень. Підприємства бурхливо технізувались, вдосконалюються прядильне і ткацьке обладнання; проектується і виготовляється універсальна парова машина Дж. Уатта (1784); А. Волта винаходить хімічне джерело тепла; розпочинається серійне виробництво металевого токарно-гвинторізного верстата Г. Модслі (1797); з'являються перші пароплави і залізні дороги (1825); П. Шіллінг патентує електромагнітний телеграф (1832), а М. Якобі – електродвигун (1834), Л. Дагер – фотографію (1839).

У цьому розмаїтті політичних пристрастей, економічних новацій, інтелектуальних злетів Німеччина кінця XVIII – початку XIX століття була відсталою європейською провінцією. Тридцятилітня (1618-1648) і Семилітня (1756-1763) війни довели країну до повного виснаження. Економічно і політично вона була аморфним об'єднанням – в її складі було 300 самостійних карликових держав, тисячі інших регіональних

утворень, збереглися залишки кріпацтва і цехова система. Впровадження інновацій у виробництво зруйнувало ремісництво, але не викликало промислового похвалення.

Німецькі інтелектуали дуже швидко розчарувались у результатах Французької революції, їх злякали криваві методи перетворень, а національну гордість німецьких міщан і бюргерів глибоко вразили військові перемоги Наполеона в Німеччині. Швидко настало розчарування в ідеалах Просвітництва. Країна переживала далеко не кращий етап у своєму економічному та політичному розвитку. Поразка наполеонівської Франції була сприйнята з ентузіазмом, оскільки давала шанс на повернення старих порядків. Не випадково не мало опору об'єднання «залізом і кров'ю» німецьких держав під владою Прусії.

Глибоке незадоволення реальними процесами супроводжувалось мріями про ідеальну модель суспільства та високоморальні відносини між людьми. Цей емоційний порив втілювався передусім у мистецтві: світова література і поезія збагатились такими геніями, як Гете, Шіллер, Гельдерлін, Новалис, Гофман, Гейне, брати Грімми; у музичальній культурі – Моцарт, Шуберт, Глюк, Гайдн, Бетховен, Вебер. Але найбільші інноваційні зрушення відбулись у філософії.

Розглянемо основні ідеї представників німецького просвітництва – Г. Лессінга та Й. Гердера, оскільки рух Просвітництва, а також німецька містична філософія були принциповими ідейними засадами класичної німецької філософії.

З іменем **Г. Лессінга** (1729-1781) пов'язана реформа естетичної творчості. Він вважав, що центральне місце в мистецтві повинна займати людина, її доля, переживання, пристрасті, проблеми. Свої погляди Г. Лессінг виклав у творах «Виховання людського роду», «Літературні листи». У творі «Гамбургська драматургія» він поставив питання про суспільну і виховну функцію мистецтва, про спрямування людей у житті відповідно до вимог розуму.

Й. Гердер (1744-1803). Головна увага в творчості Й. Гердера спрямована на проблеми філософії історії (цей термін належить Вольтеру). Розвиваючи ідею становлення та розвитку світу як органічного цілого, Й. Гердер розуміє історію суспільства як продовження історії природи. Географічне середовище і культурна діяльність є, на думку Гердера, тими чинниками, що визначають особливості історії того чи іншого народу. В такий спосіб, Й. Гердер продовжує напрям географічного детермінізму, що його започаткував Монтеस्क'є. Він підкреслює, що життя суспільства залежить від

навколишнього середовища, але в той же час людина не є його пасивним продуктом. Розвинуті народи змінюють клімат, ґрунти й т. п.

У трактаті «Про походження мови» Й. Гердер пов'язує виникнення мови з розвитком культури. На відміну від тварини, розвиток людини не має завершення, це безперервне удосконалення. Історія мови невіддільна від історії мислення. Вперше саме Й. Гердер написав про спадковість у розвитку культури. Ці та інші оригінальні ідеї німецького просвітника вплинули на подальший розвиток філософії історії.

За допомогою підручників самостійно ознайомтесь з творчістю філософів-містиків Я. Бйоме та Й. Шефлера.

2. Німецька класична філософія представлена творчістю І. Канта, Й. Фіхте, Г. Гегеля, Ф. Шеллінга, Л. Фейєрбаха. Докладно розглянемо їх погляди.

Іммануїл Кант (1724-1804). Основні твори: «Критика чистого розуму», «Критика практичного розуму», «Критика здатності судження». Канта цікавили проблеми буття, пізнання, людини, моральності, естетики, держави і права. Отже, його вчення – це філософська система.

Кант намагався вирішити кардинальні філософські та загальнолюдські питання. Що я можу знати? Що я маю робити? Чого я можу сподіватися?

Центром теоретичної філософії Канта є **гносеологія**. На відміну від попередніх мислителів, у цій галузі Канта найбільш цікавить суб'єкт. Саме суб'єкт визначає спосіб пізнання та конструює предмет знання.

Користуючись посібником з філософії, охарактеризуйте такі моменти кантівської теорії пізнання:

- 1) умови пізнання (апріорні форми пізнання);
- 2) етапи пізнавального процесу – чуттєвість, розсудок та розум;
- 3) вчення про категорії;
- 4) вчення про антиномії;
- 5) проблема межі пізнання.

Порівняйте погляди Канта з теоріями пізнання Ф. Бекона, Р. Декарта, Б. Спінози, Дж. Локка. Які нові проблеми висвітлює І. Кант?

Сферою практичного розуму є, за Кантом, поведінка людини в соціумі. Практичний розум є автономним – це принципова позиція Канта. Інші філософи намагалися вивести моральність з природи або пояснювали її Божою волею. За Кантом, моральний закон є апіорним, обов'язковим для всіх і для кожного індивіда. Кант формулює знаменитий категоричний імператив: «Поводься так, щоб ти завжди ставився до людства і в своїй особі, і в особі всякого іншого, як до мети і ніколи не ставився до нього лише як до засобу».

Як ви розумієте зміст цього положення. Чому вчення про мораль Канта називають «етикою обов'язку»?

3. Йоган Готліб Фіхте (1762-1814). Головна праця «Основи загального науковчення». Як і Кант, Фіхте вважав завданням філософії бути фундаментом усіх наук. Своєрідність філософського ідеалізму Фіхте полягає у субстанціалізації самосвідомості, Я, з якої він виводить існування усього світу. Будь-яка конкретна дійсність є продуктом діяльності Я. Підсумувати складні філософські погляди Фіхте раннього періоду творчості можна таким положенням: діяльність людини створює світ.

Другий період життєдіяльності Фіхте починається після написання твору «Призначення людини». Безсумнівним пріоритетом у порівнянні з «чистим» розумом є для Фіхте розум практичний, спрямований на встановлення таких моральних відношень між людьми, за яких найповніше проявлялась би свобода особистості. В теоретичному плані ця свобода реалізується через діалектику самосвідомості і свідомості (Я – не-Я). В діалектичних суперечностях, запереченні новими формами самосвідомості старих способом тріади розгортається буття людини.

Стосовно призначення людини, Фіхте наголошує, що людина є породженням суспільства й живе заради нього. Сучасний йому стан суспільного життя Фіхте називає «напівлюдством» або «рабством». Люди, на його думку, ще не усвідомили необхідності своєї свободи. Подальший прогрес людського роду Фіхте зв'язує з розвитком науки. Вчені мають служити суспільству, бути взірцем для інших людей. Самостійно прочитайте про погляди Фіхте щодо сутності та призначення держави. Що таке «розумна держава»? Як оцінює Фіхте роль революцій та війн в історії?

Фрідріх Вільгельм Йозеф Шеллінг (1775-1854). Головні твори «Ідеї філософії природи», «Система трансцендентального ідеалізму», «Філософія мистецтва». В творчості Шеллінга розрізняють т. зв.

«тематичні» періоди: натурфілософія (з сер. 1790 рр.), трансцендентальна філософія (1800-1801), філософія тотожності (до 1804), філософія свободи (до 1813), філософія одкровення (решта життя). Загалом філософію Шеллінга можна розглядати як спробу подолання надмірного суб'єктивізму фіхтеанства. Він обстоює тотожність суб'єкта і об'єкта не лише в діяльності людини, а й у творенні світу взагалі.

За допомогою підручника «Історія філософії» А.К. Бичко, І.В. Бичка, В.Г. Табачковського ви дізнаєтесь про розвиток філософських ідей Шеллінга від ранньої натурфілософії до філософії одкровення (див. стор. 133-134). Зверніть увагу на появу в Шеллінга ідей тотожності та боротьби протилежностей. За їх допомогою філософ обґрунтовує існування світу та його розвиток.

4. Георг Вільгельм Фрідріх Гегель (1770-1831). Основні твори – «Феноменологія духу», «Наука логіки», «Енциклопедія філософських наук». Його творчістю завершується ідеалізм німецької класичної філософії. Високо оцінюючи значення системи та методології гегелівської філософії, слід враховувати вплив ідей Фіхте та Шеллінга на початковий етап його творчості.

Викладення основних ідей філософії Гегеля є нелегкою справою, тому в навчальній літературі прийнято умовно ділити вчення Гегеля на три частини – логіку, філософію природи і філософію духу.

*Прочитайте про зміст цих частин його вчення і спробуйте уявити грандіозний замисел геніального філософа, за допомогою безособистого начала – **абсолютного духу** – пояснити існування світу, людини, історії людства.*

Підсумком саморозвитку абсолютного духу є його повне повернення до самого себе. В такий спосіб філософська система Гегеля постає у замкненому, завершеному вигляді. В той же час уперше в історії думки Гегель описує весь природний, історичний і духовний світ у вигляді процесу – тобто у вигляді безперервного руху, змін, перетворень. Світ, за Гегелем, знаходиться у **розвитку**. Обґрунтовуючи ідею розвитку, Гегель створив **діалектику** – науку про розвиток і діалектичний метод як універсальний метод пізнання.

Про зміст діалектики, суперечності між філософською системою та діалектичним методом можна прочитати в посібнику «Філо-

софія» (за ред. І. Надольного, с. 95-99), підручнику «Історія філософії» А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковського (розділ I, с. 134-138).

Розібратися у філософії історії Гегеля вам допоможе розділ XXII «Історії західної філософії» Б. Рассела. Зверніть увагу також на вчення Гегеля про державу та етичну теорію.

5. Людвіг Андреас Фейєрбах (1804-1872). Основні твори – «Думки про смерть та безсмертя», «Сутність християнства», «До критики філософії Гегеля».

Творчість Фейєрбаха завершує період німецької класичної філософії. Цей мислитель у центр свого вчення поставив **людину**. Фейєрбах категорично заперечує гегелівський ідеалізм і матеріалістично вирішує питання про відношення духу до буття. Природа вічна, самодостатня, знаходиться у постійному розвитку. Людина – природна істота, єдність духовного і тілесного.

Одночасно із критикою ідеалізму Фейєрбах виступив і як критик релігії. Фейєрбах доводив, що Бог – це творіння людської уяви, це сутність людини, винесена за межі самої людини. Фейєрбах пропонує замінити релігійний культ культом людини, перенести любов до Бога на людей. Людей поєднує в суспільстві не любов до Бога, а любов індивіда до індивіда. Зміст категорії «любов» дуже широкий – від любові матері до дитини, статевої любові чоловіка та жінки до християнського милосердя. На такій сердечно-чуттєвій основі Фейєрбах створює свою етику евдемонізму. Мета людського життя – це щастя.

Чому вчення Фейєрбаха називають антропологічним матеріалізмом? Чому його вважають реформатором філософської думки?

Підсумуйте основні ідеї представників німецької класичної філософії. Чому вони мають особливе значення для світової філософської думки?

Додаткова література

1. Гулыга А. Немецкая классическая философия. – М., 1986.
2. Скратон Р. Коротка історія новітньої філософії. – К., 1998.
3. Реале Д., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т. 4: От романтизма до наших дней. – Спб., 1997.